

Vijfentwintig jaar goudpleviertellingen in de Eempolders

Jan B. Hulscher & Erik J. Bunschoek

Inleiding

In de Eempolders worden al vanaf 1973 periodiek alle aanwezige vogels geteld door leden van de Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken. Een samenvatting van de sindsdien waargenomen aantallen Goudplevieren is opgenomen in het onlangs verschenen boek over deze soort (Jukema et al 2001), maar het rijke materiaal rechtvaardigt een uitgebreidere behandeling in een apart artikel.

Het telgebied ligt binnen de Eempolders in uitgebreide zin en omvat de Noordpolder te Veld, de Zuidpolder te Veld en de Maatpolder. Het wordt in het westen begrensd door de Wakkerendijk en de Meentweg, in het noorden door de Gooyergracht en het Eemmeer, in het oosten door het riviertje de Eem en in het zuiden door de autosnelweg A1 bij Baarn. Het open en vrijwel boomloze gebied bestaat bijna geheel uit grasland op veen (veenweide) en beslaat ongeveer 1800 ha.

De vogeltellingen werden eens per twee weken gehouden (26 tellingen per jaar, genummerd 1 tot en met 26), waarbij het gebied in principe altijd in zijn geheel werd geteld. Door omstandigheden werden deelgebieden een enkele keer niet geteld, of waren de gegevens niet meer beschikbaar. De resultaten tot en met het jaar 1990 zijn vastgelegd in een drietal rapporten (Klippel & Leyden 1981, Kole & Klippel 1989, Van Veen et al 1994). De nog niet gepubliceerde tellingen van 1991 tot 1998 werden verkregen door bemiddeling van Dick Jonkers.

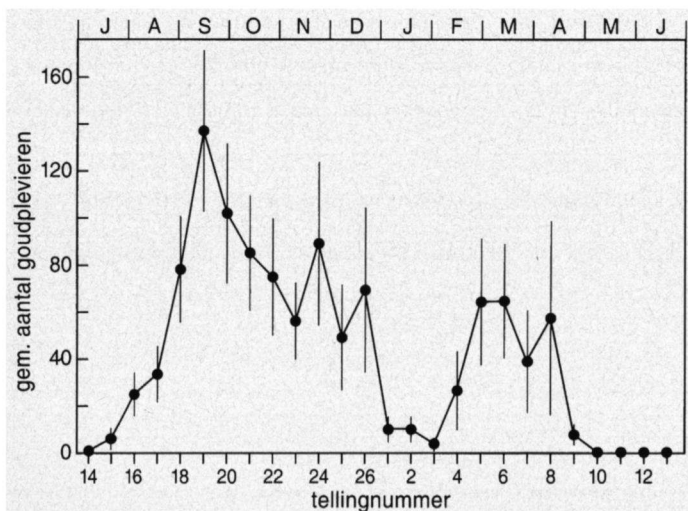
Algemeen doortrekpatroon

We zullen eerst kijken naar het algemene doortrekpatroon door overeenkomstige tellingen over alle beschikbare jaren ($n=26$) te middelen (figuur 1). De eerste Goudplevieren arriveren in de eerste helft van juli, nemen daarna snel in aantal toe om vanaf begin oktober tot eind december gestadig af te nemen. Na de winter stijgen de aantallen weer in februari tot begin maart. Vanaf begin mei zijn vrijwel alle Goudplevieren weer verdwenen. Gemiddeld zijn de aantallen in de herfst duidelijk hoger dan in het voorjaar.

Rond dit gemiddelde doortrekbeeld bestaat een grote jaarlijkse variatie. Zo viel in 21 van de 26 jaren het maximale aantal waargenomen plevieren per jaar in het najaar (juli t/m december) en vijf keer in het voorjaar (januari t/m juni). Ook de tijden waarop de hoogste aantallen in najaar en voorjaar werden waargenomen verschilden sterk

van jaar op jaar (tabel 1), echter niet trendmatig, dat wil zeggen de vogels arriveerden in de loop der jaren niet vroeger of later.

Een deel van deze variatie zal samenhangen met specifieke telomstandigheden. Het voorkomen van de Goudplevier is geclusterd, dat wil zeggen dat de aanwezige vogels zich meestal in enkele grotere groepen ophouden. Als zo'n groep gemist wordt kan dat een belangrijke invloed hebben gehad op het werkelijke aantal aanwezige vogels. Dat deelgebieden soms helemaal niet of niet altijd op dezelfde dag werden geteld in verband met mogelijke verplaatsingen van de vogels heeft ook invloed gehad op de aantallen. Gezien echter het grote aantal teljaren en het grote aantal tellingen per jaar zal het gemiddelde beeld van de doortrek door de rimpelingen die aan de waarnemingsmethode kleven, niet wezenlijk zijn beïnvloed.

Figuur 1. Gemiddeld doortrekpatroon van de Goudplevier in de Eempolders over de jaren 1973 t/m 1998. Per jaar werden 26 tellingen (1 t/m 26) gehouden. Aangegeven zijn de gemiddelden (plus of min eenmaal de standaardfout) van de gelijk genummerde tellingen over de 26 onderzoeksjaren.

Rijke en arme seizoenen

Uit tellingen in andere terreinen in Nederland is gebleken dat je bij de Goudplevier van rijke en arme seizoenen kunt spreken (Jukema et al 2001). Zijn bijvoorbeeld de aantallen in oktober in een bepaald jaar hoog of juist laag dan zijn de aantallen in november van hetzelfde jaar meestal ook hoog of laag. Voor de Eempolders waren de jaarlijkse gemiddelde aantallen in september, oktober en november onderling niet significant gecorreleerd, maar wel waren de gemiddelde aantallen over september en oktober (tellingen 18 t/m 21) positief gecorreleerd ($r=0,61$, $p<0,05$) met de maximale aantallen waargenomen over het hele najaar (juli t/m december; figuur 2). We moeten bedenken dat bij deze correlatievergelijking niet alle getallen binnen x/y-paren onafhankelijk zijn, omdat de maxima met een van de tellingen 18 t/m 21 kunnen samenvallen.

Vergelijking voorjaars- en najaarsaantallen

Van in Nederland geringde Goudplevieren weten we dat de vogels plaatstrouw zijn, dat wil zeggen dat ze later, zolang ze in Nederland verblijven, meestal op of nabij de ringplaats teruggemeld worden (Jukema et al 2001). Geldt dit ook voor de Goudplevieren van de Eempolders, keren alle vogels na de winter als ze ons land verlaten hebben in het voorjaar weer naar de Eempolders terug? Als er geen sterfte zou zijn geweest in de tussenliggende winter en als de vogels in najaar en voorjaar even snel zouden doortrekken dan mag je verwachten dat de gemiddelde aantallen per telling in het najaar en in het daarop volgende voorjaar ongeveer gelijk zullen zijn. Als regel bevinden Goudplevieren zich in december en januari in de overwinteringsgebieden die voornamelijk in Frankrijk en Spanje liggen en er blijven hoogstens kleine aantallen in Nederland achter. Voor de Eempolders valt de winterperiode samen met de tellingen 24 t/m 2 (n=5), de najaarsperiode met 14 t/m 23 (n=10) en de voorjaarsperiode met 3 t/m 13 (n=11). In de 25 ter beschikking staande seizoenen (73/74 t/m 97/98) zijn er tijdens alle najaarstellingen in totaal 14.396 Goudplevieren geteld en tijdens de tellingen in de daarop volgende voorjaren 6874, of gemiddeld per telling respectievelijk 57,6 en 25,0 Goudplevieren. Natuurlijk zijn er in de tussenliggende winters vogels doodgegaan. Deze sterfte bedraagt ongeveer tien procent van de herfst aantallen; in ons

Goudplevier in broedgebied op Jan Mayen, juni 1998.
Foto: Wim Smeets.

geval te stellen op ongeveer zes vogels (Jukema et al 2001). Als alle vogels die de winter hebben overleefd naar de Eempolders zouden terugkeren, dan mag je dus in het voorjaar gemiddeld ruim 50 vogels per telling verwachten, tweemaal zoveel als er werkelijk werden geteld. Uit terugmeldingen van in Nederland geringde Goudplevieren weten we dat de doortreksnelheid in het voorjaar wel iets hoger kan zijn dan in het najaar en je kunt dus in het voorjaar gemiddeld lagere aantallen per telling verwachten (Jukema et al 2001), maar zeker niet tweemaal zo laag. Dit suggereert dat een deel van de Goudplevieren in het voorjaar elders verblijft dan in het najaar. Intussen weten we uit ringgegevens dat sommige Goudplevieren rechtstreeks vanuit de wintergebieden langs een oostelijker gelegen route over Italië naar de broedgebieden terugtrekken en dat andere in het voorjaar in Nederland meer aan de kust zijn gebonden (Jukema et al 2001). Een mogelijkheid

najaar telling nr. (gem. datum)	aantal jaren	voorjaar telling nr. (gem. datum)	aantal jaren
17 (21 augustus)	1	1 (10 januari)	3
18 (5 september)	-	2 (24 januari)	-
19 (19 september)	7	3 (7 februari)	1
20 (3 oktober)	4	4 (21 februari)	2
21 (17 oktober)	5	5 (7 maart)	4
22 (31 oktober)	1	6 (21 maart)	6
23 (14 november)	2	7 (4 april)	4
24 (28 november)	2	8 (18 april)	4
25 (12 december)	1	9 (2 mei)	2
26 (26 december)	3	-	-
Totaal	26		26

Tabel 1. Aantal keren dat de najaars- en voorjaarsmaxima samenvielen met een bepaalde telling in de jaren 1973 tot en met 1998.

waarom een deel van de vogels in het voorjaar de Eempolders mijdt zou kunnen zijn veronderstelde slechtere foerageeromstandigheden vergeleken met die in het najaar. In het voorjaar komt de grasgroeï op gang met een hoge vegetatie, terwijl de grasmat in het najaar veel korter is wanneer veel landerijen zijn gemaaid of worden beweïd. In de graslanden op klei langs de kust is het verschil tussen de aantallen Goudplevieren in voor- en najaar minder sterk (Jukema et al 2001). Komt hier de grasgroeï later op gang?

Het is opmerkelijk dat Alleyn et al (1971) voor de binnenlandse terreinen in het grotere gebied van Midden-Nederland waartoe de Eempolders behoren, vermelden dat het aantal pleisterende Goudplevieren vroeger in het voorjaar juist groter was dan in het najaar. Zou de voorjaars situatie voor de Goudplevier in de toen veel nattere landerijen langs de Zuiderzee (Ijsselmeer) gunstiger zijn geweest omdat de vegetatie pas op gang kwam als de meeste vogels al waren doorgetrokken?

Populatieveranderingen

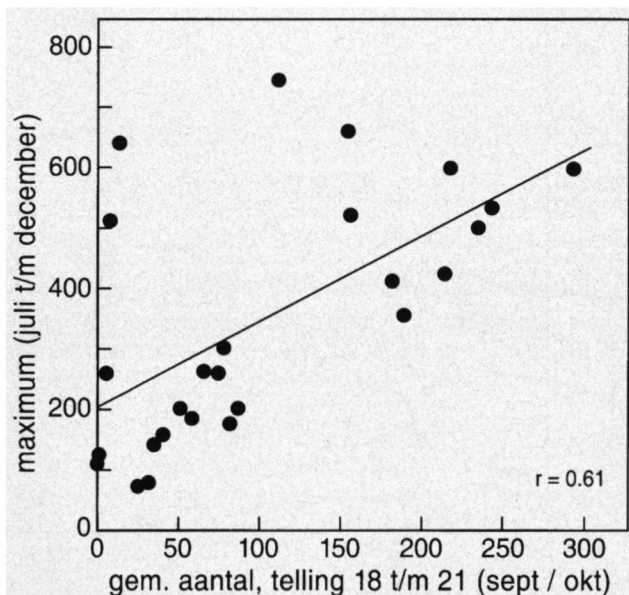
In de Eempolders worden gemiddeld de meeste Goudplevieren gezien in september en oktober (tellingen 18 t/m 21, figuur 1). Daarom is het gemiddelde over deze vier tellingen gekozen als maat om eventuele trends in aantallen over de jaren aan te tonen (figuur 3).

Er is grote variatie tussen de jaren en geen duidelijke trend over de gehele telperiode. De lage aantallen in de eerste vijf jaren van de telserie vallen op, maar vergelijkbare aantallen traden op in de eerste helft van de jaren negentig. Over de jaren 1977 t/m 1990 nemen de aantallen significant toe ($r=0,55$, $p<0,05$). Deze stijging wordt duidelijk als je het voortschrijdende driejarige gemiddelde uitrekent. Vanaf 1996 lijken de aantallen weer toe te nemen.

Discussie

De aantallen Goudplevieren die in de telperiode in de Eempolders zijn waargenomen zijn over het algemeen laag, in overeenstemming met andere veenweidegebieden (Bijlsma et al 2001). Gemiddeld waren er tijdens de piekperiode in september en oktober 102 vogels aanwezig op 1800 ha (6 ex./km²) en maximaal zijn er ooit 1125 vogels waargenomen (63 ex./km²). Dichtheden in graslanden op klei langs de kust en in de IJsseldelta kunnen oplopen tot enkele honderden vogels per km² (Jukema et al 2001).

Schaarse gegevens uit het verleden doen vermoeden dat Goudplevieren in de Eempolders en wijdere omgeving veel talrijker waren. Zo spreken Smit & Terlouw (1991) voor het hele Eemland voor de periode 1910-1950 van duizenden, een enkele maal van tienduizenden Goudplevieren. Ook zouden twee wilsterflappers uit Friesland kort na de eeuwwisseling het de moeite waard hebben gevonden om enkele jaren in de Bunschoterpolder (ten oosten van het telgebied) hun geluk te beproeven. In die tijd, dus nog voor de afsluiting van de Zuiderzee (1932), liep het Eemgebied bij stormweer regelmatig onder water. Reeds in de periode 1910-1950 zouden de aantallen Goudplevieren sterk zijn verminderd. Dit doet sterk denken aan de situatie in het Lage Midden van Friesland in dezelfde periode waar toen vele tientallen wilsterflappers actief waren in de kletsnatte boezemlanden. Toen daarna de Friese boezem steeds meer in omvang afnam verdwenen de wilsters en ook de wilsterflappers (Jukema et al 2001). In het midden van de jaren zestig werden aantallen van 1350 en 3000 Goudplevieren waargenomen bij Hoogland (Alleyn et al 1971). Voor de periode 1951-1989 vermelden Smit en Terlouw (1991) voor het Eemland aantallen van enkele tientallen tot maximaal een kleine duizend. In Vogels tussen Vecht en Eem (Jonkers et al 1987) worden voor drie gebieden voor alle maan-

Figuur 2. Relatie tussen het gemiddelde aantal Goudplevieren van de tellingen 18 t/m 21 (september/oktober) en het maximale aantal in de periode juli t/m december van dezelfde jaren voor de jaren 1973 tot en met 1998.

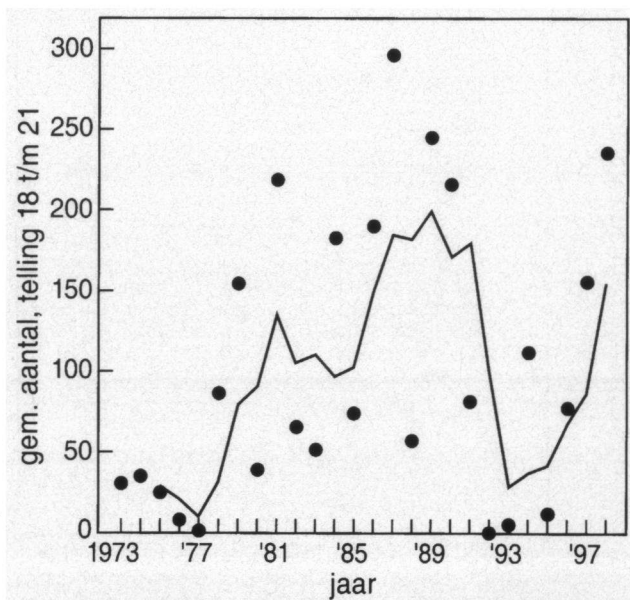

Goudplevier in broedgebied in de North York Moors, mei 1993. Foto: Wim Smeets.

den van het jaar de hoogste aantallen Goudplevieren opgegeven die zijn waargenomen in de jaren 1971-1987. In de Eempolders was het hoogste aantal 670 (december), in de Oostermeent grenzend aan de noordzijde van het telgebied 1200 (november) en in de Aetsveldsche Polder onder Weesp, 17 km ten westen van het telgebied, 5000, geteld op 14 april 1976.

In de Eempolders zijn de Goudplevieren in de jaren tachtig op peil gebleven of tijdelijk zelfs toegenomen. Dit in tegenstelling tot in andere delen van Nederland, zoals Noord-Holland, het Reitdiepdal in Groningen en de IJsseldelta, waar de aantallen in de jaren tachtig en begin jaren negentig juist sterk zijn afgenomen (Jukema et al 2001). Enerzijds kan de achteruitgang in deze

belangrijke bolwerken van de Goudplevier verband houden met de grote veranderingen die in het landschap zijn opgetreden gedurende de laatste tientallen jaren (versnippering van de ruimte, ontwatering, verdwijnen of herhaald scheuren van permanent grasland, vermaïsing, ruigteontwikkeling in natuurterreinen door veranderd beheer, toenemende recreatiedruk). Anderzijds is niet uit te sluiten dat er in de herfst slechts een herverdeling van de aantallen Goudplevieren heeft plaatsgevonden in het doortrekgebied van Denemarken, Duitsland en Nederland (Jukema et al 2001). Ook in de Eempolders zijn grote veranderingen in omstandigheden opgetreden. We hebben al gezien dat na de afsluiting van de Zuiderzee het gebied niet meer overstromde en droger werd, waardoor waarschijnlijk de grote aantallen Goudplevieren

Figuur 3. Gemiddeld aantal Goudplevieren in de Eempolders berekend uit de tellingen 18 tot en met 21 (september/oktober) over de jaren 1973 t/m 1998 (punten). Verder is aangegeven het voortschrijdend driejarig gemiddelde (hierbij is de waarde bij 1975 berekend als het gemiddelde van 1973 t/m 1975, enz.).

verdwenen. Als broedgebied voor weidevogels hebben de Eempolders eveneens aan belangrjkheid ingeboet (Jonkers et al 1987, Smit 1988). In de periode van de systematische vogeltellingen zijn er in de Eempolders ook veranderingen in het landschap en agrarische grondgebruik geweest (Dick Jonkers, pers. med., Jonkers et al 1987). Tot eind jaren zeventig werden de Eempolders alleen voor hooiwinning en beweiding gebruikt. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig nam de ruwvoederwinning toe en plaatselijk veranderde de beweiding van vrij grazen naar beperkte begrazing door het toepassen van schrikdraad. De dichtheid ligt tegenwoordig op 2,1 grootvee-eenheden per hectare. Het naweiden met schapen nam toe, maar dit heeft nog geen hoge vlucht genomen. Het bemesten met ruige mest is nu geheel vervangen door kunstmest en gier. De laatste jaren is er ook een toename van het aantal paarden op een groot aantal percelen. In 1981 is een ruilverkaveling begonnen met verlaging van het waterpeil en met als nasleep boerderijverplaatsing naar het deel tegen de rivier de Eem. Op enkele plaatsen zijn percelen met maïs verschenen. Natuurmonumenten

is bezig gronden te verwerven tot een gepland totaal van 400 ha. Een deel van dit gebied staat nu al sinds 1994 's winters en tot ver in het voorjaar plas en dras.

Misschien zijn de veranderingen in de Eempolders minder drastisch geweest dan in andere belangrijke goudpleviergebieden in Nederland. Mogelijk is daardoor de betekenis van het gebied voor de Goudplevier toegenomen. Interessant is ook om de voor- en nadelen van het plasdrasbeheer in de terreinen van Natuurmonumenten in de gaten te houden. Ruigtevorming in zulke terreinen is vaak het gevolg en daarop zitten Goudplevieren niet te wachten.

Met dank aan alle tellers die deze waardevolle gegevens bijeen hebben gebracht en aan Dick Jonkers die veel moeite heeft gedaan om de nog niet gepubliceerde tellingen van na 1991 boven water te krijgen en die dit artikel van commentaar voorzagt.

■ Jan B. Hulscher, Rijksweg 305, 9752 CE Haren; Erik J. Bunschoke, Saffierstraat 40, 9743 LJ Groningen.

LITERATUUR:

- Alley, W.F., L.M.J. van den Bergh, S.J. Braaksma, Th.J.F.A. ter Haar, D.A. Jonkers, H.N. Leys & J. van der Straaten (1971): Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
 Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen (2001): Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
 Jonkers, D.A., R.A. Kole & J. Taapken (1987): Vogels tussen Vecht en Eem, Avifauna van het Gooi, de Vechtstreek en de Eempolders. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.
 Jukema, J., T. Piersma, J.B. Hulscher, E.J. Bunschoke, A. Koolhaas & A. Veenstra (2001): Goudplevieren en wilsterflappers: eeuwenoude fascinatie voor trekvogels. Fryske Akademy, Ljouwert/KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
 Klippel N.A. & A. van Leyden (1981): Zes jaren Eempolderstellingen. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.
 Kole R.A. & N.A. Klippel (1989): De vogels in de westelijke Eempolders 1979-1984. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.
 Smit, J.J. (1988): Het Eemland en de polder Arkemheen rond het begin van de twintigste eeuw. RIN-rapport 88/48. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
 Smit, J.J. & R.J.S. Terlouw (1991): Vogels in het Eemland. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht.
 Veen R. van & N.A. Klippel (met medewerking van R.A. Kole) (1994): Vogels in de westelijke Eempolders 1985-1990. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.

De Torenvalk van Joke Stuurman-Huitema

Joke Stuurman-Huitema kreeg een echte kick toen ze de eerste prijs van de Vogeljaar-Vogelotoparade 2000 had gewonnen. 'Je bent enthousiast met je hobby en doet af en toe mee aan een wedstrijd!' Joke is aangesloten bij de natuurfotografenvereniging in Amstelveen. Achter de winnende foto zit vast een verhaal. Bij navraag vertelde Joke haar story. 'Langs de Noorder IJ-en Zeedijk in Assendelft kun je nogal eens biddende Torenvalken aantreffen. Auto's die over de dijk rijden, maken op hen kennelijk niet zoveel indruk. Stoppende auto's worden door hen minder gewaardeerd. Met enige omzichtigheid accepteren de Torenvalken het stoppen wel. Deze keer stond er echter een buik wind. Zoveel zelfs dat het de Torenvalk zelf te machtig werd en de dekking van de dijk opzocht. Net even langs de weg! Ik reed voorzichtig naar de plek waar de vogel in het hoge gras zat. Mijn lens een beetje uit het autoraam en daarna ook nog naar de passagiersplaats kruipen... De wind schudde de auto behoorlijk. De operatie verliep daarom niet zo gemakkelijk. De Torenvalk moest kiezen tussen de storm en mij en voor een aantal seconden was ik de gelukkigste Joke gebruikt voor de vogelfotografie een Minolta 9xi met daarop een Leica Telyt-R 560 mm-lens en Novaflexbediening. Naast vogelfotografie maakt Joke ook macrofoto's met speciale voorkeur voor vlinders. Het wonen in de Zaanstreek heeft ertoe geleid dat ze een voorkeur heeft voor 'Zaanse' soorten. Een mooie 'plaat' van Lepelaar, Kiekendief of Koekoek maken scoort hoog op haar verlanglijstje. Joke, namens de redactie nogmaals van harte gefeliciteerd met de eerste prijs. Wij zullen vast nog meer van je te zien krijgen.

Pierre Maréchal